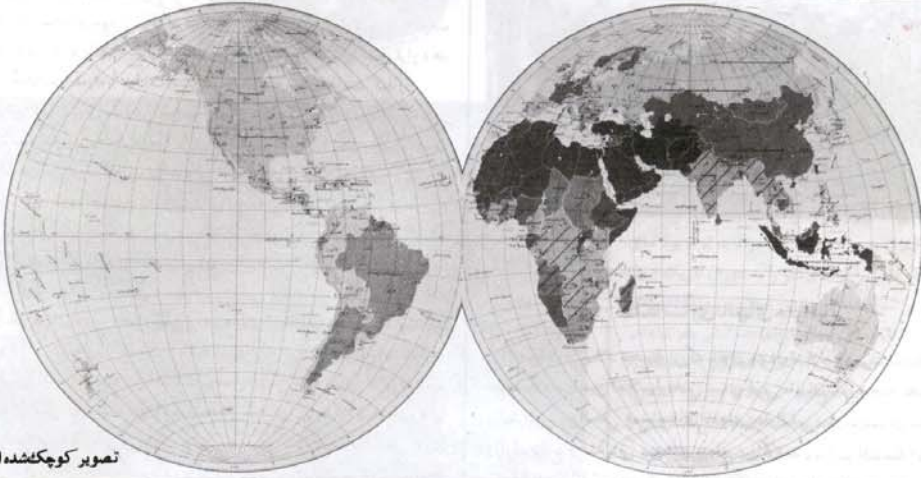


نقشه اسلام در جهان

استاد مهندس محمد پور کمال



تصویر کوچک شده از اصل نقشه

درآمد

همزمان با یازدهمین سالگشت انقلاب و میعاد نور (۲۲ بهمن ۶۸)، نقشه‌ای از جهان اسلام در قطع دیواری (۷۰ × ۱۰۰ سانتیمتر) که بیانگر درصد جمعیت مسلمان در هر یک از کشورهای جهان است با کیفیت و مشخصاتی جالب و استثنایی چاپ و منتشر شد. افتخار ارائه این خدمت را خداوند بزرگ و مهربان به «سازمان جغرافیایی وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح» عطا فرمود. اهمیت و اعتبار اینگونه نقشه‌های موضوعی و «تماتیک» نه تنها در درجه صحت و صداقت اطلاعات عرضه شده در آنهاست که با نفاست و ظرافت کارهای فنی کارتوگرافیک در هر نقشه همراه می‌باشد، بلکه اعتبار خاص و مهمترین نقشه‌ها در این است که نقشه‌هایی از این نوع به تنهایی می‌توانند جایگزین مطالب چندین جلد کتاب باشند. در باره نقشه مورد بحث و اینکه چه کارهایی انجام شده و چه ویژگیهایی در این کار نهفته می‌باشد تا کنون سخنی به میان نیامده است، از «استاد مهندس محمد پور کمال» که سرپرستی تدوین و تألیف و نظارت فنی آن را بر عهده داشته‌اند تقاضا کردیم تا ضمن معرفی نقشه و ویژگیهای آن گوشه‌ای از خدمات و زحمات و مراحل کار را نیز بازگو کنند، که ایشان با همه عظمت کار به علت نقش بسیار تعیین کننده‌شان نهایت فروتنی را در این نگارش به کار برده‌اند. چاپ این نقشه ثابت کرد که سرزمین مقدس ایران در پرتو برکات اسلام، جایگاه همتهای بزرگ و عرضه خدمات ستایش آفرین است. سپهر بر خود لازم می‌داند که از همه دست‌اندر کاران این خدمت بزرگ «فنی اسلامی» بویژه استاد پور کمال تشکر و قدردانی کند، دیگر کسانی که در این مقاله از آنها یاد شده است نیز شایسته تقدیر و سپاس‌اند.

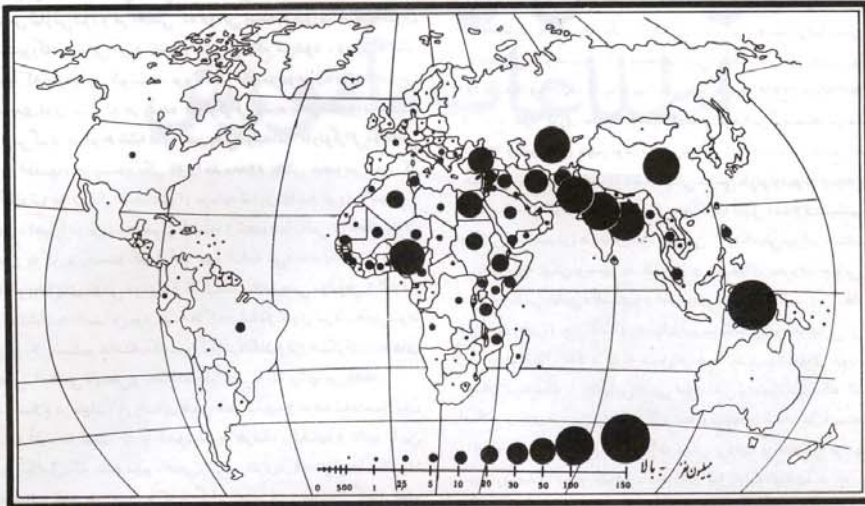
به همان اندازه که به نقشه‌ها و نقشه برداریهای بنیادی و «مادر» و نقشه‌های پوششی توپوگرافی کاداستر و سایر نقشه‌های مبنایی و اولیه عمرانی و برنامه‌ای شدیداً احساس نیاز می‌شود و هر تلاشی که در این زمینه‌ها صورت گیرد به‌عنوان یک خدمت بزرگ زیربنایی مورد تقدیر و تشویق واقع می‌شود، در زمینه سایر انواع نقشه‌ها که تعداد آنها کم نیست، بویژه نقشه‌های موضوعی و ثانوی، احساس کمبود به حدی قوی است که هر پدیده کارتوگرافی جدید به سرعت مورد استقبال و تشویق قرار می‌گیرد، در مورد نقشه‌های اخیر یعنی تولیدات کارتوگرافی موضوعی جغرافیایی و اطلسها، فعالیت در یکی دو واحد معدود بخش خصوصی متمرکز است که آنان نیز به دلایل اقتصادی از سرمایه‌گذاری وقت و نیروی انسانی و ابزار و وسایل، اجباراً در مرز مشخصی از کیفیتها و خصوصیات فنی در محظور و در حالتی محصور به کارپرزمت و کم درآمد خود ادامه می‌دهند به همین جهات است که اقدام بخشهای دولتی در تهیه و تألیف نقشه‌های جنبی موضوعی و ثانوی، اقدامی ارزنده و شایسته است این سری نقشه‌ها که مشتقه و ثانوی نیز نامیده می‌شوند مصارف فنی فیزیکی مستقیم نداشته بلکه مورد نیاز بیستگان و پژوهشگران رشته‌های مختلف فرهنگی-اسلامی تاریخی و تحقیقات جغرافیایی و نظائر آنها می‌باشند.

نقشه «اسلام در جهان» در راستای همین خدمت تهیه و عرضه شده است، بیان مطلب به آن معنا نیست که با کمبود شدید عرضه، کیفیتها و دقتها پایین بیایند و مسیر تکامل یک رشته مهم «علمی، فنی، هنری» که در اینجا منظور ما همان کارتوگرافی تخصصی است با کمیت‌گرایی منحرف و مغدوش گردد بلکه برعکس با افزایش تعداد این نقشه‌ها در بخشهای مختلف که مورد نیاز مستقیم جامعه نیز هستند، ارزش کیفی آنها نیز روز به روز افزایش پیدا کند.

در این مختصر ارزشیابی فنی و کارتوگرافیک نقشه اسلام در جهان مورد نظر نیست بلکه برآیند تاخوانندگان ارجمند سپهر را از چگونگی آغاز و انجام این بدیده «کارتوگرافی - موضوعی» آگاه کنیم، در آخرین روزهای آذرماه ۶۸ وزیر محترم دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح توصیه کردند که در آستانه دوازدهمین سالگرد انقلاب اسلامی و به مناسبت ۲۲ بهمن ماه نقشه‌ای از جهان اسلام با درصد مسلمانان کشورهای مختلف از سوی سازمان جغرافیایی کشور تهیه و منتشر شود، این توصیه به اینجانب منتقل شد و با همه تارساییهایی جسمانی افتخار نظارت فنی آن را پذیرفتم فرصت بسیار کوتاه بود، کاری که حداکثر ۱۰ و روزی برای تألیف و تدوین وقت لازم داشت باید در مدت محدود ۱۰ روز انجام می‌گرفت و افزون بر آن از نظر نوع و کیفیت می‌بایست در سطح آبروندی عرضه می‌شد. از سوی مسئولان سازمان یک گروه کار پنج نفری از واحد کارتوگرافی سازمان جغرافیایی تعیین و معرفی شدند و تلاش شبانه‌روزی آغاز شد، یک جدول زمانی برای پیشرفت جزء به جزء کارها شامل تهیه پیش‌نویسهای اول و دوم تا کنترل‌ها و استخراج اسامی و اطلاعات و مراحل کارتوگرافی نهایی و چاپ، برای هر روز تهیه گردید اولین مرحله کار انتخاب شکل و سیستم تصویر و قطع نقشه بود که بعد از ملاحظه و مراجعه به کلیه اطلسها و نقشه‌های جهانی موجود در آرشیو و کتابخانه‌های سازمان جغرافیایی و سازمان نقشه برداری کشور سرانجام استفاده از روش یک اطلس بزرگ قدیمی کتابخانه سازمان نقشه برداری که به شکل دوتیمکره شرقی و غربی بود مناسب تشخیص داده شد، ولی مقیاس و نوع این نقشه که طبیعی بود نمی‌توانست حتی از نظر شبکه و

سواحل قاره‌ها مستقیماً در مقیاس مورد نظر قابل استفاده باشد، بنا بر این کار سنگین و دقیق تألیف می‌بایست از صفر انجام می‌گرفت، تا زیربنای نقشه از جهت شبکه سواحل و جزایر و رودخانه‌های مهم در این سیستم و نسبت به این مقیاس در بهترین موقع خود باشد، مراجع جدید نیز محدود بودند اجرای کار از سه مسیر مختلف آغاز گردید تا در پایان یکدیگر را کنترل کنند این روشها الزاماً دستی و جزء به جزء بودند ولی با موفقیت به یک نقشه زیربنایی از نظر مدارات، نصف‌النهارات، سواحل، رودخانه‌ها و دریاچه‌ها رسیدیم که با صحیح‌ترین فرم در شبکه انتخابی (که آنهم در نوع خود کاری جدید در سازمان بود) منعکس گردیدند. مرحله بعدی انتقال مرزها و شهرهای مهم بود که می‌بایست از جدیدترین منابع استفاده می‌شد، خوشبختانه آخرین چاپ از نقشه جهانی سیاسی پارتولوژیو به وسیله یکی از مسئولان سازمان که در سفر بود آورده شد، هر چند که به دلیل اختلاف سیستم تصویر، انتقال و کنترل مستقیم مرزها مقدور نبود بنا بر این کار تکمیلی نیز غیر مستقیم انجام شد، در جریان تهیه پیش‌نویسها به نقشه‌ها و اطلسهای معروف جهانی مرتباً مراجعه می‌شد اطلس «یاس» هندی، و اطلسهای تایمز (انگلیس)، «هاوند آمریکا»، «میرا (شوروی)» و چند نقشه با دزدهمیلیونیم چاپ سازمان جغرافیایی از آنجمله بودند. چون انتقال اطلاعات به دلیل فراهم نردن سیستمهای خود کار و میزهای رسم اتوماتیک با روشهایی دستی صورت می‌گرفت گاه مرز یک کشور تا سه نوبت اصلاح و تعویض می‌گردید، کار خطنویسهای نسخه‌ها با نستعلیق فارسی در اندازه‌های مختلف نیز به موازات پیش می‌رفت و همچنین تراشهای خاصی که نمودار درصدها در این مقیاس باشند در مراحل اولیه تهیه شدند. رویه‌رنگ‌نمی‌توان گفت که هیچکدام از مراحل کار این نقشه حالت تقلیدی و مشابهت نداشت که بتوان در وقت صرفه‌جویی کرد، و بخش مهمی از اهمیت کار این نقشه در همین است که از جمع جهات تألیفی اصل است و گرنه بسیار راحت بود که از یک نقشه جهانی با سیستم همسطح بیضی شکل مثلاً از نقشه «ونشاور» یا امثال آن استفاده کرده و اطلاعات و مرزها و درصدهای اسلامی را در آن منعکس کنیم، این کار نه در شان فنی سازمان جغرافیایی بود و نه در حد مرجعت و اهمیت و احترام نقشه. مسئله مهم دیگری که از آغاز و همان ساعات اول کار مد نظر قرارداد شد فراهم کردن یک فهرست دقیق و قابل اعتماد از نام مسلمانان جهان بود که می‌بایست با رنگهای مختلف در نقشه منعکس می‌شد، و با تلاشها و پی‌گیریهای زیاد آمار موجود از منابع سازمان ملل متحد، وزارت امور خارجه اطلسها و نقشه‌های موجود اسلامی (ترجمه شده و ترجمه نشده) تهیه شد و برای اطمینان بیشتر به نمایندگیهای جمهوری اسلامی و دیگر کشورهای از جمله شوروی (برای آسیای میانه) تلکسهای ویژه‌ای مخابره شد، پس از این مرحله یک جدول پنج ستونی از جمعیت مسلمانان و درصدها و نسبتها فراهم شد و اختلافات آنها طی چند جلسه مشورتی و مراجعات متوالی نهایی گردید. نوارهای ترامه نیز همزمان آماده‌شد و ترسیم نهایی شبکه‌ای که هم مدارات و هم نصف‌النهارات در آن حالت قوسی داشتند انجام شد. در این زمان به برکت همت دوستان کارها با مقیاس سیزده‌گانه رنگ آماده‌شد و نتایج نهایی شده بود در این راستا واحد عکاسی و فتوکیانیک سازمان جغرافیایی هم‌هنگام با گروه ترسیم و مونتاژ به صورت دوتیمی و در حالت آماده باش عمل می‌کردند، از نظر برنامه زمانی گاهی یکی دو روز عقب می‌افتادیم و گاهی یکی دو روز پیش می‌گرفتیم، کاغذ و مرکب و تدارکات دیگر نیز همه روز به روز می‌گویی می‌شد و این تدارکات از جمله فراهم کردن چند نوع قلم، کاری دشوار بود، برف سنگین و سرما، دوری منزل بعضی از کارکنان گروه، کسالتها، مسائل حاد خانوادگی و... هیچکدام نتوانستند خیلی در پیشرفت کار وارد کنند، سرانجام با عنایت با ریعتالی و کوشش

توزیع جمعیت مسلمانان در کشورهای جهان



نقشه کوچک موضوعی که زیرنقشه بزرگ در مقیاس اصلی درج شده است.

دقت کردن بعضی از درصدها بازمه با سواست بیشتر و نظایر آن مواردی است که با بستی بازرگونی تدارک مقدماتی انجام پذیرد، همچنین قطع کوچک نقشه نیز مورد توصیه بوده است. نقشه موضوعی کوچک زیر نقشه که نمودار جمعیت مطلق مسلمانان کشورهای جهان است خود مکمل خوبی برای موضوع متن نقشه است، باید اشاره کنیم که در سراسر جهان نقشه های گوناگون چه از مذاهب مختلف چه آن دسته ای که ویژه اسلام اند به صورتهای دیواری و اطلسها از سوی مؤسسات صاحب نام کارتوگرافی و با از طرف برخی کشورهای مسلمان عرب و غیر عرب چاپ شده است که اکثریت قریب به اتفاق آنها را درسی با چهل سال گذشته دیده و بررسی کرده ایم، بعضاً سفارش باره ای از کشورها به مؤسسات اروپایی بوده اند. در سالهای بعد از انقلاب نیز از سوی بخش خصوصی کارتوگرافی کشور خودمان از جهان اسلام دو نمونه چاپ شده است، اما این نقشه اسلام در جهان با این ترکیب و شکل و هبت و کیفیت کار، اصالت و اطلاعات می تواند پس از اعمال اصلاحات نهایی و تجدید نظرها به عنوان یک مرجع و سند در مجامع بین المللی مورد استفاده مشتاقان و اهل تحقیق واقع شود. یکبار دیگر در خاتمه از همه اعضا گروه ویژه کارتوگرافی سازمان جغرافیایی و خطاط و متصدیان عکاسی، مسؤلان چاپ افت و صاحب منصبانی که از سوی مقام ریاست سازمان جغرافیایی برای پیگیریها و تدارکات مأمور شده بودند و هم مسؤلان رده های بالاتر سربازان و سپاهیان وظیفه که چاپ نقشه را در موعد مقرر مقدم و ساختند تشکر کنیم، اسامی و اصلاحات جغرافیایی متن و اعلام با اظهار نظرهای استادانه دکتر محمد حسن کنجی و همکاران ارجمندشان آنچنان با دقت و سرعت انجام می گرفت که کوچکترین توفقی در کار محسوس نگردید.

کارکنان دلسوز، منتخب چاپ اولین نمونه نقشه در یازدهم بهمن ماه شصت و هشت برای غلطگیری و اصلاحات آماده گردید این نمونه می توانست در یکی دو نسخه روی پلاستیک باشد اما به دلایل مختلف نمونه چاپ کاغذی با افت بر خلاف تصویر سریعتر فراهم شد بازی و همراهی واحد سنجش اوزد و سازمان در تهیه استرپ ماسکها و در چند مورد دیگر همکاریهای سازمان نقشه برداری کشور خالصانه و بی شائبه بود.

معمولاً برای اینگونه نقشه ها که در فرصتهای زمانی بسیار کوتاه تهیه می شوند بایستی از راهلهای خاص و سریع و میانبر استفاده کرد، می دانیم که سرعت همیشه دشمن دقت است، از اینرو در چاپ نمونه اول ما منتظر غلطهای فراوان بودیم که معمولاً اینگونه اشتباهات در ترکیب کابل رنگها خودنمایی می کنند اگر تجربه کار در اینگونه تولیدات خیلی کم و حداقل کم سابقه باشد و نقشه هم یک تألیف کاسلا جدید، غلطهای بیشماری را باید انتظار داشت، اما خوشبختانه مجموعه اشتباهات از یکصد و پنجاه مورد تجاوز نمی کرد و در مدت یک هفته در کلیه لایه ها اعم از نوشته ها، علائم، جایجا بیها و... تا حد امکان اصلاحات اعمال گردید. نقشه نهایی به همت چاپگران افت چاپخانه سازمان جغرافیایی دقیقاً در ۲۱ بهمن ماه ۱۳۶۸ از چاپ اول خارج شد، و کاری نزدیک به غیر ممکن با تأییدات الهی و زحمات شبانه روزی ممکن گردید. اینکه جای آن دارد که برای چاپهای بعدی با ترصت و دقت در راه بهبود کیفیتها و تکمیل و تکامل آن اقدام کرد، هر نقشه و پدیده ای هر چند که خوب و کاسل به نظر آید، سرآغاز ارائه نقشه بهتری شمرده می شود. تجدید نظر در آرایش رنگها بویژه طیف سبز، موناژ و اصلاح دوگانه استیمپاز، مه انگی مرزهای سفید،